

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 32 Volume: 7 Issue: 32

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BEYİN YIKAMA OLGUSU ÜZERİNE KAVRAMSAL VE TARİHSEL BİR ANALİZ*

BRAINWASHING FROM CONCEPTUAL AND HISTORICAL PERSPECTIVE

Faruk SANCAR**

Öz

Bu çalışma, batı dünyasında uzun zamandan beri tartışılan Yeni Dini Hareketler'in yeni üye temini yöntemlerinden biri olan beyin yıkama teorisinin kavramsal ve tarihsel analizini sunmayı hedeflemektedir. Beyin yıkama, genel olarak çıkarıcı kişi veya grupların kendi düşünceleri ve isteklerini başkalarına sistemli bir şekilde ve etik olmayan yollarla empoze ederek onları doktrine etmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre beyin yıkama yöntemini, anlaşılabilir, karşı konulmaz yöntemler kullanmak suretiyle insan aklını kontrol altına almak veya insanların zihninde düşünsel ve ideolojik bir dönüşüm yaratmak amacıyla doğrudan veya dolaylı olarak yapılan her türlü sistemli telkin, yönlendirme ve baskıyı içeren tüm uygulama ve propaganda tekniklerini kapsayan genel bir yaklaşım olarak görmek mümkündür. İnsanların farklı fikirlere yönelmesinin beyin yıkama olarak değerlendirilmesinin yerleşik dini yapılar tarafından üretilen bir karalama kampanyası veya bir sosyal bir gerçeklik olup olmadığı konusu doğruya ulaşma noktasında büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla beyin yıkama teorisinin neliği, içeriği, ve konularının tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Dini Hareketler, Beyin Yıkama, Zihin Kontrolü.

Abstract

This study aims to present a conceptual and historical analysis of brainwashing theory which is one of the most mysterious approaches to explain how new religious movements gather their members, a much discussed matter in the Western world for quite a long time. As a concept, brainwashing is defined as any application and propaganda technique performed directly or indirectly in any form of systematic indoctrination, manipulation and pressure to control human mind or to create an intellectual and ideological transformation in minds with using incomprehensible, irresistible, and unfathomable methods. Whether this concept is a smear campaign carried out by traditional religious communities or an established reality is of great importance. Moving from this point of view our aim here is to discuss the emergence and historical development as well as criticism of brainwashing theory as objective as possible.

Keywords: New Religious Movements, Brainwashing, Mindcontrol.

* Bu çalışma, Süleyman Turan, Faruk Sancar tarafından hazırlanan, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla*, (İstanbul: 2014, Açılım Kitap) isimi derleme kitap içerisinde yer alan "Yeni Dini Hareketler ve Beyin Yıkama Olgusu: Kavramsal ve Tarihsel Bir Analiz" başlıklı yazımız merkeze alınarak ve yeniden gözden geçirilerek hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Giriş

Batı kültürünün son elli yılına damgasını vuran gelişmelerden biri olan “Yeni Dini Hareketler” / “*New Religious Movements*” uzun zamandır farklı sahalardan araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Dinlerin ve dinî yaşantının düşüş trendine girdiği bir çağda insanların YDH'lere¹ hangi sebeplerle iştirak ettikleri, söz konusu hareketlerin hangi vasıtalarla toplumsal bir taban bulabildiği ve bilhassa gençlerin bu hareketlere neden ve nasıl katıldığı soruları bu ilginin yöneldiği temel sorunlar arasındadır (Saliba, 2007: 41). Bu soruların cevaplarına dair doğrudan veya dolaylı birtakım açıklamalara çeşitli araştırmalarda değinilmektedir. Biz bu çalışmada YDH mensuplarının söz konusu hareketlere katılımlarıyla ilgili olarak ortaya atılan teorilerden biri olan “beyin yıkama teorisine” dair kavramsal ve tarihsel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

XX. yüzyılın ikinci yarısının sonları, özellikle batı dünyası için önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir. Ekonomik olarak sanayileşmenin refah toplumu oluşturmaya başladığı bu dönem, aynı zamanda birçok YDH'in doğup hızla yayıldığı ve küresel bir olgu haline dönüştüğü bir zaman dilimidir (Turner, 1987:3). Söz konusu hareketlere yönelik yaklaşım başlangıçta dönemin ruhuna uygun bir şekilde genellikle hoşgörülü olsa da zamanla bu hareketlerin yaygınlık kazanması bu hoşgörülü tavrın yerini birtakım kuşku ve ithamların almasına sebep olmuştur. Özellikle çocuklarının ve yakınlarının YDH'ler tarafından ellerinden alındığına inanan ailelerin şikâyetleri ve YDH'lere mensup olan şahıslarca işlenen çeşitli suçlar bu yeni olguya yönelik akademik ilginin bir hayli artmasına yol açmıştır. Bu yönüyle konu, sadece teolojik bir mesele olmaktan çıkıp psikolojik ve sosyolojik bir gerçeklik halini almış ve doğrudan bir iç güvenlik sorununa dönüşmüştür.

Batı dünyasında YDH'ler olgusunun yaygınlık kazanması, bir taraftan bu hareketlerin niçin ve nasıl ortaya çıktığı, katılımcıların hangi psiko-sosyal sebeplerle bu hareketlere girdikleri ve mensuplarının hangi gerekçe ve nedenlerden dolayı kısa bir süre sonra bu hareketleri terk ettikleri gibi birtakım sorgulamaları gündeme getirirken; diğer taraftan da bu hareket mensuplarının gerçekten din mi değiştirdikleri yoksa beyinlerinin mi yıkandığı şeklindeki tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu tartışmaların, sorunu bütün yönleriyle izah etme noktasında çok başarılı olduğunu iddia etmek güç olsa da en azından konunun daha anlaşılabilir hale gelmesine yardımcı olduğunu ve bu konuda çalışma yapan araştırmacılara önemli ölçüde malzeme sağladığını söylemek mümkündür.²

YDH'lere yönelik ilgiyi açıklamak üzere bazı sosyolojik teoriler ortaya atılmıştır. Bunlar arasında sekülerleşme, rasyonel seçim kuramı ve kaynak mobilizasyonu gibi teorileri saymak mümkündür (Kirman, 2010:118 vd.). Bu durum beyin yıkama kuramı için de geçerlidir. Söz konusu ilgiyi anlama konusunda özellikle sekülerleşme kuramının ciddi bir şekilde ön plan çıktığı da gözlenmektedir. Bununla birlikte bu teorilerin her birinin taraftarlarının ve savunucularının da bulunduğu; bu itibarla aslında her bir teorinin mevcut ilginin izahına yönelik parçacı bir anlamlandırma çabası olduğunu hatırd tutmak gerekir. Bu durum beyin yıkama kuramı için de geçerlidir.

I. Beyin Yıkama Olgusunun Kavramsal Analizi

Beyin yıkama kavramının toplum psikolojisinde işgal ettiği yer bakımından bütünüyle akademik bir terim olarak kabul edilemeyecek kadar yaygınlık kazandığı göze çarpmaktadır. Herhangi bir fikrî, ideolojik, dinî ve hatta terör yapılanmasının mağduru olan kesimlerin mağduriyetlerini izah sadedinde ilk başvurdukları kavramlardan birinin beyin yıkama teorisi olduğunu söylemeye gerek bile yoktur. Bundan dolayı toplum hafızasında söz konusu terim,

¹ YDH kısaltması, “Yeni Dini Hareketler” kavramını ifade etmek için kullanılmıştır.

² Beyin yıkama konusunda özellikle batı dünyasında bir çok akademik çalışma yapılmış ve büyük bir literatür oluşmuştur. Konuyla ilgili detaylı literatür için bkz. Turan, 2014: 365-368. Ülkemiz için ise aynı şeyi söylemek oldukça güçtür. M. Ali Kirman'ın konu hakkındaki detaylı çalışmaları istisna tutulduğu takdirde problemin hala araştırmacıların ilgisine muhtaç olduğunu söyleyebiliriz (bkz. Kirman, 2004a:107-132).

kötü niyetli kişilerin kendi isteklerini sistemli bir şekilde ve etik olmayan metotlarla başkalarına empoze etmeleri şeklinde anlaşılmaktadır³.

Akademik literatürde ise beyin yıkama, YDH'lerin üye toplamaları ve üyelerinin sadakatini temin etmeleri hakkında ortaya atılan sofistike bir yaklaşım olarak gündeme gelmektedir. Bir kavram olarak beyin yıkama/brainwashing; anlaşılmaz, karşı konulmaz, akıl almaz ve hatta büyüsel yöntemler kullanmak suretiyle insan aklını kontrol altına almak veya insanların zihninde düşünsel ve ideolojik bir dönüşüm yaratmak amacıyla doğrudan veya dolaylı olarak yapılan her türlü sistemli telkin, yönlendirme ve baskıyı içeren uygulama ve propaganda tekniği olarak tanımlanır (Kirman, 2004b:37). Daha ziyade, inanç ve düşüncelerin değiştirilmesi şeklinde ortaya çıkan beyin yıkamanın en belirgin özelliği karşı konulamaz bir etkiye sahip olduğu söylenmektedir (bkz. Hadden, 2000). Diğer bir ifadeyle beyin yıkama faaliyeti sırasında öyle güçlü propaganda araçları, psikolojik veya fiziksel ikna tekniklerine başvurulmaktadır ki muhataplarının karşı koyabilme imkân ve kabiliyetleri ortadan kalkmakta, dayanma gücü bütünüyle anlamını yitirmekte ve kişi istem dışı bir teslimiyet göstermektedir. Bu durum söz konusu terimin, insanların bir davranış, fikir veya inancı gönülsüz kabullenmelerini ifade eden bir kavram olarak tanımlanmasını daha da anlaşılır kılmaktadır (Robbets, 1990:102-103).

Beyin yıkama teorisinin kavramsal analizi yapılırken üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri de beyin yıkama olgusunun sınırları meselesidir. Örneğin, günlük hayat içerisinde sıklıkla karşılaşılan, bir ürünün reklam ve pazarlamasına yönelik telkin ve teknikler beyin yıkama faaliyeti olarak değerlendirilebilir mi? Özellikle kitle iletişim araçlarının yardımıyla bir düşünce, ideoloji ve inancın yüceltilmesi veya bütünüyle telin edilmesine yönelik söylem ve yöntemler bu kavramın içerisine girmekte midir? Bilhassa ideolojik hareketlerin ve dinî oluşumların, katılımcılarının sayısını arttırmak için yoğun bir çaba gösterdikleri bilinmektedir. Onların bu faaliyetlerini beyin yıkama olgusundan ayıran temel nitelik nedir? Bu ve benzeri sorular beyin yıkama kavramının mahiyeti hakkında daha belirgin sınırların tespitini zorunlu kılmaktadır.

Burada öne çıkan temel nokta öyle görünüyor ki eleman veya mensup kazanmakta takip edilen yöntemin içeriğidir. Beyin yıkama olgusunu sıradan propaganda ve ikna yöntemlerinden ayıran temel nokta, fiziksel veya manevi birtakım şiddet, baskı ve zor kullanma tekniklerini meşru görmesidir. Hedef olarak belirlediği kitle veya ferdin kendilerine bağımlı hâle gelmesi için aç, susuz ve uykusuz bırakma; darp, tecavüz ve uyuşturucu gibi doğrudan fiziksel şiddet içerikli yöntemler kullanmak veya fert ve grup terapileri düzenleme, gençlerin cinselliğe olan zafiyetlerinden istifade etme ve sınırsız bir eğlence kültürünü teşvik ederek bir anlamda hedef kitleyi bu davranışların bağımlısı hale getirme gibi daha karışık bir metot uygulamak beyin yıkama kavramı içerisinde değerlendirilir. Ayrıca gruptan ayrılanların karşılaşacakları akıbete dair telkinlerde sözü edilen baskı ve şiddetin başka bir tezahürü olarak görülebilir (Robbins, 1983:207-214). Bu itibarla kavram sadece fiziksel şiddet ve baskı neticesinde oluşabilecek zihin dönüşümü faaliyetlerini değil aynı zamanda kişilerin düşünce, davranış ve duygularını veya karar vermelerini bozacak, her türlü psikolojik yöntem için de kullanılabilir. Burada tespit edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Herhangi bir fiziksel baskı ve şiddete bulaşmayan dini hareketlerin üye kazanma metotları beyin yıkama olgusu içerisinde değerlendirilebilir mi? Ya da daha açık bir ifadeyle beyin yıkama eylemini kriminal bir hale getiren veya hedef kitleyi özgür iradelerinden uzaklaştırarak farkına varmadan profesyonel bir propagandanın ağına düşüren tek neden fiziksel unsurlar mıdır? Bu ve benzer sorular farklı beyin yıkama teorilerini de gündeme getirmiştir.

a) Klasik Model

Beyin yıkama teorisinin savunucuları, teoriye yöneltilen eleştirilerden dolayı süreç içerisinde teoriyi yenileme ve daha kabul edilebilir bir hale getirmeye çalışmışlardır. Önceleri

³ Roberts, 1990:102.

daha konvansiyonel bir şekilde kabul edilen bu model, kişinin yeni dini hareketlere katılımında bütünüyle edilgen bir konumda bulunduğu iddiası üzerinde odaklanmaktaydı. Klasik beyin yıkama teorisi olarak da isimlendirilen bu modele göre hedef seçilen kişi, genellikle bir hücreye kapatılıp tamamen izole edilir; direncinin boyutlarının tespiti için aşırı baskı, şok ve şiddete maruz bırakılır; fiziki şiddet, uykusuzluk, aşırı ses, aşırı sıcak veya soğuk gibi katlanılması güç koşullara maruz bırakılarak bu süre zarfında yeme-içme ve tuvalet ihtiyacı gibi en tabii insani ihtiyaçlardan bile yoksun bırakılır. Çeşitli psikolojik tekniklerle duyuları tahrip edilerek şuur altı, seslere açık hale getirilir. Hatta sürekli ve yüksek dozda uyuşturucu zerk edilmek suretiyle uyuşturucu bağımlısı hale getirilir. Bu süre içerisinde kişinin psikolojik dayanma eşiğinin kırıldığı bir aşamada doktrine edilme süreci başlar. Bir taraftan telkin edilen inanç ve düşüncenin terkedilmesi durumunda karşılaşacağı akıbet kendisine şiddetli bir şekilde ve defalarca hatırlatılmak suretiyle doktrine edilen bilgilerin içselleştirilmesi sağlanırken; diğer taraftan da göstereceği bağlılık neticesinde kendisine yapılacak her türlü maddî ve manevî destekle yeni inancın veya ideolojinin kalıcı hale gelmesi sağlanır. Böylece hedef kişi kendisine aşılana metafizik bir kaygı ve zayıflık hissini neticesinde korkularının esiri haline gelir (Tolan, 1996:482-483; Kirman, 2010:192).

Klasik beyin yıkama modeli için örnekler genellikle Kore Savaşında Amerikalı askerlerin maruz kaldıkları sistematik işkence ve uygulamalara atıfla anlatılmaktadır. Kült karşıtı akımlar, batı dünyasının yakın tarihte yaşamış olduğu bu acı ve taze tecrübeden hareketle, YDH'lere katılan gençlerin tıpkı Kore savaşı esirlerinin yaşadıkları gibi çeşitli fiziki ve psikolojik tekniklere maruz kaldıkları ve yeni inançlarını aslında kendi özgür iradeleriyle aktif olarak değil; beyin yıkama sürecinin etkisiyle pasif olarak tercih ettiklerini iddia etmektedirler. Bu yaklaşım tarzının problemi açıklamakta yeterli olmaması ve akademik çevrelerin teoriye yönelik yoğun eleştirileri daha açıklayıcı olan modern beyin yıkama modeline geçilmesine neden olmuştur

b) Modern Model

Konvansiyonel beyin yıkama daha ziyade fiziksel yoksunluk ve baskı üzerine inşa edilmişken modern beyin yıkama modelinde psiko-sosyal ihtiyaçların sömürülmesi söz konusudur. Avlanmak üzere hedef seçilen bireyleri etkilemek ve ideolojiye kazandırmak için ilgi, alaka, sevgi, aşk, muhabbet, iltifat, hoşgörü, mükâfat, ceza, günah ve diğer psikolojik telkinlere müracaat edilir. Burada sadece gençlerin gönlünü kazanmaya sebep olacak iltifatlara başvurulmaz. Duruma göre kişi ya da grubun duyguları üzerinde anormal düzeyde öfke, korku, heyecan ya da gerginliğe sebep olacak telkinlerde yapılabilir. Bu zihinsel durumların sonucu, algılama bozulur ve sürmekte olan telkinin etki gücü artar. Bu ne kadar uzatılır ve yoğunlaştırılırsa, telkinin etkisi o derece yüksek olur. Bu süreç içerisinde göreceli olarak kalabalıklardan uzaklaşmak için kampa çekilme, sohbet grupları oluşturma, grubun dini veya ideolojik metinlerini okutma gibi yönetmeler kullanmak suretiyle bireyin gruba aidiyetinin sağlanmasına çalışılır (Kirman, 2010:196).

İki farklı beyin yıkama modelinin farkı, takip ettikleri metotta gizlidir. Klasik beyin yıkama şekli olarak isimlendirilen ilk nesil beyin yıkama modelinde bütünüyle yüksek ses, ışık, darp, açlık, susuzluk, cinsel istismar ve diğer fizikî baskı türleriyle kurbanın direnci kırılarak doktrine edilmesini hedeflerken; ikinci nesil modern beyin yıkama modelinde daha karmaşık metotlar kullanmak suretiyle güven, samimiyet, sevgi ve iltifat gibi kişinin psiko-sosyal ihtiyaçlarını istismar ederek muhatabın etki altına alınması hedeflenmektedir.

“Beyin Yıkama/brainwashing” kavramının sahip olduğu olumsuz algıyı ortadan kaldırmak için “Zihin Kontrolü/mind control” gibi farklı terimler de kullanılmıştır (bkz. Robbins, 2007:167-177). Bu ve benzeri çabalar beyin yıkama teorisi hakkındaki olumsuz algılamayı değiştirememiştir. Bununla birlikte YDH'lerin maruz kaldığı en önemli ithamlardan biri olan beyin yıkama olgusuna yönelik eleştirilerin -özellikle fiziksel şiddet konusu dışarıda tutulduğunda- subjektif bir karakter taşıdığı ve ortak bir kabulü taşımaktan uzak olduğu ifade edilmelidir. Diğer bir deyişle, YDH'lere katılım olgusunu veya farklı düşünce ve ideolojilere

intisap etmeyi sadece beyin yıkama kavramı çerçevesinde anlamaya çalışmanın meselenin çözülmesi konusunda yeterince açıklayıcı olmadığı da açıkça ortadadır

III. Beyin Yıkama Olgusunun Tarihsel Analizi

YDH'ler ve diğer pek çok kültle ilgili, özellikle batı toplumlarındaki yerleşik yaygın kanı, YDH'lerin üye teminini ve katılımcılarının aidiyetini beyin yıkama, zihin kontrolü veya zora dayalı ikna yöntemleriyle gerçekleştirdikleri yönündedir. Bu suçlama anti-kült hareketler tarafından YDH'lere yöneltilen eleştirilerin odak noktasını teşkil etmiş özellikle kültlerle ilgili vuku bulan pek çok kriminal yargılama ve ceza davasının konusu olmuştur (Anthony ve Robbins, 1992:5-27). Aslında beyin yıkama fikri bilhassa Amerika'da çok sayıda genç insanın YDH'lere katılmalarını açıklamak üzere ortaya atılan bir teoridir. Bilindiği üzere Amerika Birleşik Devletleri anayasası Amerikan vatandaşlarının her türlü dinî inanç ve fikri yaşamlarını ve ifade etmelerini garanti altına almaktadır. Bu durum ise evlatlarını ve yakınları YDH'lere kaptıran ailelerin, çocuklarının kurtarılması için görünüşte başvurabilecekleri hiçbir hukuki dayanak bırakmamaktadır. İşte tam bu noktada -beyin yıkama olgusuna kuşkuyla yaklaşanların iddia ettiği gibi zihin kontrolü kuramı devreye girmektedir. Söz konusu teori YDH'lere katılan çocukların aileleri, 1970-80'lerde Amerikan mahkemelerine evlatlarının kurtarılması için müracaat ettiklerinde hâkim ve yargıçları ikna edebilme noktasında iyi bir gerekçe oluşturmuştur. Özellikle bazı önemli psikologların, gençlerin kendi hayatlarını yönetebilecek birikim ve beceriye sahip olmadıkları; bundan dolayı anne-babalarının yasal koruması altında bulunmaları gerektiği şeklindeki değerlendirmeleri de (Singer, 1979:72-82) onlara ihtiyaç duydukları hukukî dayanağı sağlamıştır (Bromley, 2007:143-145). Beyin yıkama teorisinin –özellikle mağdur olduğunu iddia eden aileler için- ilk bakışta gayet ikna edici ve açıklayıcı bir mahiyete sahip olduğu kabul edilse bile derinlemesine analizlerin konunun başka açılardan ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Beyin yıkama teorisinin ortaya çıkışı ve yaygın bir telakki olarak kabul edilişi, batı toplumunun yaşadığı ve sayıları aslında hiç de azımsanmayacak bazı trajik hadiselerin neticesinde doğmuştur. Beyin yıkama olgusuyla ilgili daha eski tarihler vermek mümkün olsa da⁴ birçok Amerikalı için beyin yıkama, 1950'lerde Kore Savaşı'nda esir düşmüş bazı Amerikan askerlerinin başına gelenlerle ilgili bir terimdir. Buna göre, esirlerin zihinleri Kuzey Koreliler tarafından kendilerine uygulanan fiziksel ve psikolojik şiddet neticesinde Amerika Birleşik Devletleri'ni toplum içinde küçük düşürecek demeçler vermeleri için yeniden programlanmıştır. Bu gizemli psikolojik dönüşüm/transformatasyon girişimi, yaygın olarak beyin yıkama şeklinde tanıtılmış ve bu deneysel faaliyetin kurbanlarının kendi iyilikleri için serbestçe davranabilme becerisini yitirdikleri kabul edilmiştir (referans).

Beyin yıkama konusu 1970'lerde YDH'lerin yaygın bir olgu olarak ortaya çıkışına kadar genellikle askeri istihbarat tehlikesi ve batı dünyası için ciddi bir tehdit algılaması meydana getiren kominizm karşıtlığı üzerinden tartışılmıştır. Söz konusu tarihe kadar Amerika'da bir bakıma iç güvenlik ekseninde ele alınan bu mesele daha sonra YDH'lerin ortaya çıkışını açıklamaya çalışan bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir. Bu teori hakkındaki bilinen en klasik çalışma Edward Hunter'ın "Kızıl Çin'de Beyin Yıkama" isimli eseridir. Söz konusu eser ve daha sonraki çeşitli çalışmalar, insanların farklı fiziksel ve psikolojik tekniklerle kandırıldığını ve daha sonra arzu edilen ideolojilerle doktrine edildiği iddiası seslendirir. Bu tespitlerde ağırlıklı olarak Çin ve Kore komünistlerinin politik mahkûmların ideolojilerini değiştirmek için uyguladıkları metotların incelenmesine dayandırılır. Beyin yıkama tezinin en iyi bilinen temsilcisi ve ABD'de pek çok davada bilirkişi olarak dinlenen Margareth Singer gibi önemli bazı psikologlar YDH'lerin katılımcılarının da benzer bir süreçten geçtiğini iddia eder. Ona göre YDH'lerin hedef gördüğü üyelerde kendilerini kırılğan hale getiren çeşitli zaaf ve eğilimler bulunmaktadır. YDH'lerin lider kadroları bu zaafı tespit etme ve muhtemel üyeleri daha iyi ve mutlu bir hayat vaadiyle kandırma konusunda gayet maharetlidir. Birey bir kez buna katıldı

⁴J. Gordon Melton, "Brainwashing and the Cults: The Rise and Fall of Theory", <http://www.cesnur.org/testi/melton.htm>.

mı duygusal ve fiziksel olarak bu uygulamanın esiri haline gelir. Daha sonra bu hareketin amaçları ile felsefi ve teolojik beklentileri doğrultusunda ağır bir doktrin sürecinden geçer. Yeni üyeler bir müddet barındırılır ve ardından toplumdaki izole edilir. Bundan dolayı mühtedi olan söz konusu yeni fert, aslında yeni inancını özgürce seçmez, daha ziyade onun esiri olur. Çünkü yeni inanç siteminde devamlı güdülenirler ve asla soru sormazlar. Hatta orada bulunmalarını sorgulayamazlar; gitmeyi ya da kalmayı kendileri seçemezler (Singer, 2007:147-151).

Bu görüşün en son ve güçlü savunucularından olan Singer, YDH'lerin hedefi hâline gelen şahısların ailevi veya kişisel birtakım sıkıntıları bulunabileceği gibi kendilerini YDH'ler karşısında savunmasız bırakabilecek başka nedenlerin de olabileceği kanaatindedir. Ona göre herkes bu kandırma ustalarının tuzağına düşebilir. Daha açık ifadeyle bu süreç bütünüyle profesyonel bir faaliyetler zinciridir. Önce üyelerin yaşadığı konjonktür ve çevresel faktörler dikkatlice tespit edilip şahıs gözlem altında tutulur; ardından da davranış ve tutumlarının yeni kült, ideoloji ve hayat biçimine uyum sağlayacak biçimde değiştirilmesi sağlanır. Bu süreç içerisinde hedefteki üyeler hem fizyolojik hem de psikolojik ikna teknikleri kullanılarak elde edilmeye çalışılır (Saliba, 2007:41-45). Bundan dolayı bir YDH'nin üyesi olma bireyin serbestçe aldığı bir karardan çok dikkatlice uygulanan pazarlama metotları ve ustaca düzenlenmiş etkileme işleminin sonucudur.

YDH'lerin karşıtları sadece yakınlarını bu akımlara kaptıran aileler değildir. Bu zümrelere ek olarak geleneksel dinler de bu yeni hareketleri bir tehdit ve toplumsal barışın önündeki en büyük engellerden biri olarak görmektedir. Kültür tarafından geleneksel dinlere yöneltilen insanları köleleştirme ve pasifize etme şeklindeki iddiaların benzerlerini geleneksel dinler de söz konusu akımlara yöneltmektedir. Geleneksel dinlere mensup insanlara göre asıl bu hareketler bireyin iradesini ipotek altına alan ve onları köleleştiren örgütlerdir. Onlara göre bu yapılanmalarda dinsel bir hiyerarşi olmadığından herkes kurallara veya karizmatik liderin emirlerine sorgulamadan körü körüne bağlanmak zorundadır (B. Wilson, 2004:33).

Daha önce ifade edildiği üzere beyin yıkama olgusunun yaygın bir kabul görmesinde batı toplumlarının tanıklık ettiği bazı gizemli ve travmatik hadiselerin ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinin başında 1977'de tüm dünyayı ayağa kaldıran ve tarihe Jonestown Katliamı olarak geçen olay gelmektedir. "Halkın Tapınağı/People's Temple" tarikatının kurucusu Jim Jones, Guyana'da ormanın içindeki bir araziye taşındıktan sonra müritleriyle komünal bir yaşam sürüp medyanın ve halkın artan ilgisinden uzak kalmayı hayal ediyordu. Fakat kasaba yaşamına geçince planlarında birtakım değişiklikler yapan Jones, müritlerine sık sık toplu intihar provaları da yaptırmaya başladı. Tarikat mensuplarının yakınları dernekler oluşturup Jonestown'da insan hakları ihlalleri yapıldığını iddia edip bölgeyi ziyaret etmek için bir basın ekibi ve senatör göndermeyi başardılar. Ekip Jonestown'dayken her şey normal gözüküyordu, fakat birkaç kişi ertesi gün ziyaretçi ekibe artık oradan ayrılmak istediklerini söylediler. Ekip dönerken ayrılmak isteyenleri de aldı ve havaalanına gitti. Uçağa binerlerken tarikat mensubu silahlı adamlar tarafından saldırıya uğradılar. Bu olay sonucunda 5 kişi hayatını kaybetti. Bu olayın patlak verdiği günün akşamı ise Jim Jones ve aralarında çok sayıda çocuğun da bulunduğu 911 müridi aynı anda kasabada intihar etti. Müridlerin siyanürlü kokteyl ve enjektörler vasıtasıyla intihar ettiği; koltuğunda ölü bulunan Jones'un ise kendini silahla vurduğu görüldü. Ertesi gün bu olaydan haberi olmayan basın helikopterle bölgeye geldiğinde her yere dağılmış cesetlerle karşılaşınca şok oldu.

Başka bir trajiktik olay ise, Luc Jouret tarafından kurulan "Solar's Temple/Güneş Tapınağı" tarikatının gerçekleştirdiği toplu intihardır. Sirius yıldızında yeniden dünyaya geleceğine inanan tarikatın 53 mensubu, 1994 Kasım'ında İsviçre'nin ve Kanada'nın değişik yerlerinde aynı anda intihar ettiler. Güneş Tapınağı tarikatına bağlı 16 kişi 1995 Kasım'ında Fransa'da; 5 kişi de 1997 Mart'ında Kanada'da kendilerini yakarak intihar etti.

Bu konuyla ilgili olarak referansta bulunan olaylardan biri de "Cennetin Kapısı/Heaven's Gate" isimli tarikatın 39 üyesinin 1997 yılında toplu intiharlarıdır. 1995 yılında Marshall H. Apple white tarafından kurulan tarikat, ruhlarının ve bedenlerinin dünyadan

ayrılıp Hale-Bopp adındaki kuyruklu yıldızda yeniden doğacağına, Hz. İsa'nın da bu yıldızdan geldiğine ve yıldızın iki bin senelik bir ayrılıktan sonra yeni milenyuma doğru kendilerini almak üzere dünyaya yeniden yaklaşacağına inanıyorlardı. Olaydan sonra ABD'nin California eyaletinin, Rancho Santa Fe kentindeki lüks villada ölü bulunan 39 gencin bu toplu intihar eylemini en ince noktasına kadar planladıkları, elma sosu ile karıştırdıkları zehirli bir maddeyi içtikleri ve bu zehrin işlevini hızlandırmak içinde üzerine bir kadeh votka aldıkları anlaşılmıştır. Devamında da başlarına havayı azaltmak için naylon torba geçirmiş olan bu kimselerin 18'i kadın, 21'i erkekti ve yaşları 20 ila 40 arasında değişmekteydi. Hepsinin üzerinde siyah renkli aynı çeşit giysi vardı. Bazılarının üzerinde intihardan önce neler yapmaları gerektiği yazılı kâğıtlar çıktı. Yüzleri -ikisi hariç- mor renkli eşarplarla örtülmüştü. 13 kişilik gruplara ayrılmışlar ve gruplar halinde intihar etmişlerdi (Balch ve Taylor, 2002:209-228).

Beyin yıkama teorisinin hararetli savunucularının atıfta bulunduğu hadiselerden biri de San Francisco'nun zengin ailelerinden birinin kızı olan Patricia Hearst'in 4 Şubat 1974'de, henüz 19 yaşındayken, nişanlısı Steven Weed ile birlikte yaşadıkları apartman dairesinden, solcu gerilla örgütü "Simbiyonez Özgürlük Ordusu/Symbionese Liberation Army, SLA" tarafından kaçırılmasıdır. Hapisteki SLA üyelerinin Hearst ile takas edilme teklifleri reddedilen SLA, San Francisco Körfez Bölgesi'ndeki her muhtaç insana 70 dolar karşılığı toplam 400 milyon dolarlık yiyecek yardımı yapılmasını istedi. Bunun üzerine Hearst'in babası, 6 milyon dolar tutarında yiyecek yardımı yapılmasını sağladı. Ancak yiyecek dağıtımının ardından SLA, yiyeceklerin kalitesiz olduğunu ileri sürerek Hearst'i serbest bırakmayı reddetti. Buraya kadar aslında sıradan bir kriminal hadise gibi gözükken bu olay, 3 Nisan 1974'te Hearst'in, bir kasete kaydedilmiş olarak yaptığı duyuruyla SLA'ya katıldığını ve Tania adını aldığını ilan etmesiyle başka bir aşamaya geçti. 12 gün sonra San Francisco'daki bir banka şubesinde gerçekleşen soygun sırasında görüntülenen Hearts, 5 ay sonra diğer örgüt üyeleriyle birlikte bir apartman dairesinde yakalandı. Hapse girerken avukatı aracılığıyla "herkese söyle; gülümsüyorum, kendimi özgür ve güçlü hissediyorum, dışarıdaki tüm erkek ve kız kardeşlerime sevgi ve selamlarımı iletiyorum" şeklinde seslendi.⁵

Daha sonra Hearst'in avukatı savunma kurgusunun odağına mağdurun gözlerinin bağlandığı, bir hücreye atıldığı ve defalarca fiziksel ve cinsel tacize uğradığı iddiasını yerleştirdi. Bu fiziksel şiddetin ardından ağır bir doktrin yükleme sürecine geçilip beyninin yıkandığını bundan dolayı eylemlerinden sorumlu tutulamayacağını iddia etti. Ayrıca Hearst'in beyninin yıkandığını kanıtlamak üzere Louis J. West gibi önemli bir psikiyatrisi tanık olarak dinletti. Ne var ki mahkeme bu savunmayı ve beyin yıkama iddiasını kabul etmeyip Hearst'i banka soygunculuğu suçundan 35 yıla mahkûm etti, fakat daha sonra bu süre yedi yıla düşürdü.

Bu ve buna benzeri olayların ardından batı dünyası özelde bu olayları genelde ise YDH'lere katılımın altında yatan sebepleri sorgulamaya başladı. Bu sorgulama neticesinde akademik çevrelerde değilse bile halk arasında şöyle bir yaygın kanı oluştu: Normal şartlar altında kişilerin ve toplumların zihnin fiziksel ve psikolojik süreçlerle sağlıklı düşünme melekesini yitirmediği sürece böyle eşine az rastlanabilecek trajik eylemlerde bulunması mümkün değildir. Bu kanaatin temellendirilmesinde beyin yıkama teorisinin, ilk bakışta bir hayli açıklayıcı ve ikna edici bir yaklaşım olarak görüldüğü de aşikârdır. Özellikle evlatlarını bu hareketlere kaptırmış olan anne babalara çocuklarının, YDH'ler ve bu hareketlerin karizmatik liderleri tarafından uygulanan hipnoz, beyin yıkama, zihin denetimi gibi yöntemler yüzünden söz konusu fiilleri işlediklerinin söylenmesi gayet teskin edici niteliktedir (Kirman, 2004a:114 vd.). Ancak daha derinlikli analizler YDH'lerin üye temini ve üyelerinin sadakatini nasıl sağladıkları konusunda ileri sürülen hiçbir teorisinin aslında meseleyi bütün yönleriyle izah

⁵<http://www.pbs.org/wgbh/amex/guerrilla/timeline/timeline2.html>

edebilme potansiyeline sahip olmadığını ifade etmektedir.⁶ Nitekim bu durum beyin yıkama teorisi için de geçerlidir.

Batı dünyasında yaşanan bu trajik hadiseler, kült karşıtı akımların oldukça kuvvetlenmesine sebep oldu. Bu karşıt hareketin uyguladığı yoğun propaganda sayesinde YDH'lere yönelik ilgi tekrar canlanmaya başladı. Bu karşıt hareketlerin en hararetli savunucuları çocukları ellerinden alınan ailelerdi. Bu aileler kült karşıtı hareketlerin de desteğiyle çocuklarını kurtarmaları için profesyonel yeniden programlayıcılar kiraladılar. Beyinlerinin yıkandığı düşünülen kurbanların zihinleri, bu profesyonellerin eliyle tekrar bir programlanmaya (deprogramming) tabi tutuldu. Aslında ilk bakışta masum ve akıllıca görülen bu fikir daha sonradan beyin yıkama olgusunu kabul edenlerin elini zayıflatan bir mahiyet kazandı. Çünkü bu yeniden programlama sürecinde programlanacak kişi tıpkı önceden uygulandığı varsayılan fiziksel ve psikolojik şiddetin benzerlerine maruz bırakıldı. Bu durum ise beyin yıkama teorisi hakkındaki kuşkuları arttırdı ve kült karşıtlığının meşruiyetini sorgulanır hale getirdi. Diğer taraftan da beyin yıkama teorisinin akademik gerekçelerinden biri olan Hearst hadisesinde mahkemede tanıklık yapan psikiyatlardan Louis J. West'in daha sonra CIA'da akli işlevsiz hale getirdiği iddia edilen LSD adlı bir uyuşturucu programında yer aldığı anlaşılması söz konusu teorisinin gözden düşme sürecini hızlandırdı (Kirman, 2010:185).

Beyin yıkama teorisi hakkındaki kuşkular, beraberinde teoriye yönelik eleştirilerin artmasına sebep olmuştur. Özellikle psikologlar tarafından yapılan çalışmalarda insan beynin dışarıdan yapılan telkin ve zorlamalarla nasıl ve ne kadar formatlanabileceği hususunda yeterli kanıtların bulunmadığını ortaya koymuştur (Hood, Spilka, Hundberger&Gorsuch, 1996:326). Onlara göre söz konusu teori YDH'lerin baskı altına alınmasını meşru kılmayı ve başarısını engellemeyi makul bir hale getirmek için kullanılan hastalıklı bir yaklaşımdır. Bu gruplara katılanların, nasıl ve niçin katıldıklarını daha objektif, güvenilir ve deneysel bir metotla ele alma çabaları ise beyin yıkama iddialarını bir hayli zayıflatmıştır (Dawson, 1998:72-127). Bilim adamlarının yaptıkları ayrıntılı araştırma ve analizler, yaşanan trajedilerin kaynakları ve doğasına dair yeni yaklaşımların doğmasına imkân tanısa da bu problem aktüel bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Diğer taraftan söz konusu problemin YDH'ler hakkında çalışma yapmak isteyenlerin hâlâ ilgisini çekmeye devam ettiği de açıktır. Çoğu araştırmacıya göre, özel durumlar bağlamında bir kaç grubun şiddete başvurması, diğer YDH'lerin de şiddete başvuracaklarına dair varsayımı desteklemeyecektir. Kitleşel şiddet olaylarına dair bu nitelikler, norm dışı ve istisna olarak kabul edilmelidir (Dawson, 2007:115-134).

YDH'ler sadece üye toplamayı değil aynı zamanda onları elinde tutmayı da amaçlamaktadır. Ancak yapılan araştırmalar YDH'lerin bu konuda hiç de başarılı olmadıklarını ortaya koymaktadır. Bağlılarının beyinlerinin yikanması ve zihinlerinin kontrol edilmesi iddialarına rağmen, kayıp oranlarının oldukça yüksek olması beyin yıkama teorisinin zayıf yönleri arasında gösterilmektedir (Barker, 1984). YDH'lerin en yaygın olduğu 1970'li yıllarda bile Birleşik Devletler'deki pek çok kültürün üye sayısının asla birkaç binden daha fazla olmadığı ve kültürlerdeki üyelik süresinin ortalama iki yıl sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda beyin yıkama teorisinin meseleyi tek başına açıklama noktasında yeterli olmadığı söylenebilir (Richardson, 1993:75-98).

YDH'leri inceleyen birçok bilim adamı artık bu anlayışı reddetmekte ve bunun yerine YDH üyelerinin davranışlarını daha konvansiyonel yollarla açıklamayı tercih etmektedirler (S. R. Wilson, 1984:301-314). Buna göre mühtediler YDH'lere kendi iradeleriyle katılmakta ve hoşlarına gittiği için böylesi hareketlerde kalmaktadırlar. Üye oldukları sürece bireyler özgür düşünme ve yaşama hususunda yoğun baskılara maruz kalıyor olabilirler, ancak YDH'lerdeki bu yaşam tarzının, dinin geleneksel formlarında görülmediğini söylemek gerçekçi olmaz. Özellikle seküler modern toplumlarda dinsel yaşantının göreceli olarak rahatsız edici etkisine

⁶YDH'lere katılımla ilgili ortaya atılan diğer teorilerin ayrıntısı için bkz. M. Ali Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, Ankara, 2010.

alışık olmasa da geleneksel toplumlar için aynı şeyi söylemek hayli güçtür. Bu durumu fark eden Amerikan mahkemelerinin, geleneksel dinlerin de suçlanması yolunu açabileceği endişesiyle YDH'lere yöneltilen beyin yıkama şikâyetlerini dinleme konusunda çekingen davranması da doğrulamaktadır.

Meselenin diğer bir boyutu da beyin yıkama teorisinin yerleşik düşünce ve inançlara aykırı yeni bir inancı benimseyen her kesimi yaftalayacak kadar genişleme potansiyeline sahip olmasıdır. Bu yakıştırma yerleşik düzen mensuplarını memnun etse de meselenin izahı konusunda yeterince açıklayıcı gözükmemektedir. Bundan dolayı problemin başka açılardan da ele alınması gerekmektedir. Bilindiği üzere YDH'lerin yoğun etkileme ve dönüştürme sürecinin bir parçası olan insanlar, yeni bir sosyal kimlik edinirler. YDH'ler bu yeni kimlikle yeniden doğmayı, güçlenmeyi, temizlenmeyi hedeflerler. Böylelikle yeni katılımcılar onaylanan davranış için cesaretlendirilmekte ve kendisinden bu yeni sosyal kimliği sergilemesi beklenmekte; bu durum mühtedinin yeniden doğuşunun bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Ne var ki bu tür yeni mühtedilerin çoğu yeni sosyal çevresinden uzaklaştıktan sonra, kült içeriğini, kült davranışını ve yaklaşımlarını terk etmekte ve kaldıkları yerden devam etmektedirler. Örneğin uzak doğuda düşünce reformu süreçlerine maruz kalanlar tedricen geliştirmiş oldukları davranışları bırakmışlar ve bu çevreden uzaklaşır uzaklaşmaz daha önceki hallerine dönmüşlerdir. Savaş esirleri, şiddete uğrayan kadınlar, daha önceki çeşitli kültlere mensup olan eski üyeler ve etki altında değişik fikirleri zorla kabul ettiğini söyleyen bireylerdeki, değişikliklerin kalıcı olmadığını çeşitli çalışmalar ortaya koymaktadır(referans). Başka bir şekilde ifade edersek bir dünya görüşü, bir inanç, bir ideoloji hakkında doktrine edilen bir kimse bu görüş, inanç veya ideolojinin yeşerdiği çevreden uzaklaştığında yavaş yavaş eski hâline gelmektedir. Öyleyse fiziksel veya başka bir şekilde beyin yıkama faaliyetinin mağduru olmayan insanların nasıl belli şartlarda kınanabilir hareketleri gösterebilirken şartların kalkmasıyla bundan vaz geçerek normal aktivitelerini devam ettirebildikleri sorgulanmalıdır. Bu sorunun cevabı toplum veya cemaat psikolojisi kavramlarında saklı olabilir.

YDH'lerin mensuplarının hareketlerin içinde bulunurken bir hayli samimi ve adanmışlık görüntüsü sergilerken hareketten ayrılmalarından itibaren yavaş yavaş eski kimliklerine dönmeleri gerçek olmayan kişilik ya da çift kişilik oluş veyahut da üst kimlik oluşturma (superempoze), kült kişiliği şeklinde açıklanmıştır (Singer, 2007:158-159). Bu kavramlarla vurgulanmak istenen, psikolojik ve sosyal olarak kişilerin kendi düşünceleri ve sosyal kimliklerine hızlıca dönebilmeleri ve eski inançlarını geride bırakabilmeleridir. Burada elbette kastedilen kişilerin hareketlerin içinde buldukları sırada rol yaptıkları samimi olmadıkları gibi bir yapmacıklık hali değildir. Zira hem batı dünyasındaki YDH'lerin katılımcılarının hem de Türkiye'deki çeşitli cemaat veya dinî örgütlenmelerin mensuplarının hareketin içerisindeyken gösterdikleri tavır ve bağlılık rol yapma ile açıklanamayacak kadar içselleşmiş gözükmektedir. Hatta kendi inançlarını ve dogmalarını -birçok kez saçma ve akıl dışı da olsa- ne kadar hararetli ve şiddetli bir şekilde savduklarına şahit olunmaktadır.

Yukarıdaki soru fiziksel zorlama ve cebri yöntemlerle kişilerin inançlarını değiştirdiği ve daha sonradan yeni bir inanç veya ideoloji yüklemesi yapıldığı şeklindeki klasik beyin yıkama teorileriyle izaha çalışılırsa kanaatimize göre bu yeterince açıklayıcı olmayacaktır. Ancak kişilerin buldukları sosyal çevrenin büyümesine kapılarak kendisine gösterilen sanal dünyanın bir ferdi olmayı seçmesi şeklindeki bir yaklaşım, beyin yıkama olgusunu daha anlaşılabilir kılmaktadır. Burada anahtar kavram kült ortamıdır. Kültün kimliğini oluşturan ve devamını sağlayan kültün içinde bulunduğu veya yaşandığı çevredir. YDH'lerin içindeki bazı insanlar, grup içerisinde sürekli kalırken, önemli bir çoğunluk kendi istekleriyle ya da aile ve arkadaşlarının telkinleriyle gruptan ayrılırlar. Bu durum cemaat veya grubun desteği ve baskısının insan üzerindeki etkisini anlamada büyük bir öneme sahiptir (Singer, 2007:159). Ancak yine de bu etkinin konjoktürel ve zamansal olduğu da gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle kişinin YDH'lerin veya herhangi bir inanç ve ideolojinin gayet şık ambalajlarla sunulduğu çekim iklimindeyken öğrendiği ve benimsediği fikirleri ve sosyal davranışları

kumsaldan ayrılan bir insanın zamanla esmerliğini yitirmesi gibi yavaş yavaş yitirir. Gayet tabiki anlatmak istediğimiz husus, bu benzetmedekinden çok daha karmaşık bir süreçtir (Singer, 2007:159).

Bazı grupların kandırma ve zorlama yöntemleriyle taraftar kazanma ve doktrine etme pratiklerini tümüyle yok saymak gerçekçi olmasa da, kültist hareketlere nispet edilen zorlama, zihin kontrolü ve beyin yıkama gibi psikolojik hallerin göreceli olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Yapısı gereği oldukça sübjektif bir karaktere sahip böyle bir iddiayı temellendirmeye veya savunmaya yönelik gayretleri tarafsız çalışmalar olarak görmek zordur.

Yapılan çalışmalar YDH'lere katılımlarla ilgili pek çok çelişkili durumu ortaya koymaktadır. Bu hareketlere bağlılığın gönüllü olarak değil de zorlama ve baskıyla gerçekleştiği ispatlandığı takdirde, mesele zaten hukuki bir davaya dönüşmektedir. Beyin kontrolü hakkındaki mistik yaklaşımın ortaya koyduğu ve kültist hareketlerin elemanlarını hedef kitlenin iradelerini yok ederek mantıklı seçim yapma yeteneklerinin bütünüyle ortadan kalkması sonucunda temin ettikleri şeklindeki bir iddia, söz konusu kimselerin herhangi bir kriminal eyleme karışmış olmaları durumunda onların resmî/hukukî olarak suçlu bulunmalarına engel olma ve normal vatandaşlara uygulanan yasaların kendilerine tatbik edilmemesi dışında bir işe yaramayacağı da öne sürülmektedir (Robbins, 2007:176). Paragrafın ikinci kısmı ne demek istiyor tam anlaşılmıyor. Diğer bir ifadeyle kendilerini yasa dışı eylemlerin faili olma suçundan kurtarmak dışında bir işe yaramayacaktır. Bu durum ise suça bulaşmış olan herkes tarafından kullanılabilir sübjektif bir iddia olmanın ötesinde bir anlam taşımamaktadır.

YDH'lerin karşıtları iddialarını belli sübjektif kabuller, tanımlar ve argümanlarla ifade etmeye çalıştıkları sürece beyin yıkama faaliyetleri hakkındaki tartışmalar, ister istemez sonuçsuz kalacaktır. Aslında medikal bir konu olarak ele alınması gereken bir problem olan beyin yıkama iddiası bir anlama çabası olarak değerlendirilebileceği gibi YDH'lere yönelik bir eleştiri olarak da okunabilir. Böylelikle yerleşik dinî yapılar, kendilerine yönelik özgürlükçü itirazların önüne alabilecek ve çeşitli sosyo-kültürel sınıflardan oluşan kült karşılarına ihtiyaç duydukları meşru gerekçeyi sunabilecektir. Ayrıca, yerleşik dindarların değişik YDH'lere katılımını beyin yıkama veya zihin kontrolü olarak anlamak, söz konusu yapılarla toplum arasında var olan çeşitli sorunların ötelenmesine veya hasıraltı edilmesine neden olmaktadır.

Beyin yıkama teorisinin destekçileri içerisinde, zararlı kültlerin kurbanlarını tedavi etmekle görevli psikiyatristleri, kültlere kaptırdıkları çocuklarını kurtarma isteğinde olan anne babaları ve dinsel rakiplerine zulmetme ve haksızlık etme görüntüsü vermek istemeyen yerleşik din adamları sayılabilir. YDH karşıtlığı üzere oluşmuş böyle bir koalisyonun bir araya gelmesi sadece tıbbi-mental konuları veya hukuk dışılık iddialarının öne çıkarıldığı kült karşıtı akımların YDH'lere karşı besledikleri gizli amaçlarını kamufle etmelerine neden olmaktadır (Robbins & Anthony, 1982:283-297).

Sonuç ve Değerlendirme

Beyin yıkama, insanların YDH'lere katılımı ve bağlılığını izah etme ve anlama noktasında ortaya atılan gizemli ve sofistike teorilerden biridir. Bu yaklaşımın savunucularına göre YDH'lere katılımın anlaşılmasında beyin yıkama olgusu da göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Bu yaklaşım, karşılaşılan birçok vakıda psikolojik dengeyi bozan, kişiliği parçalayan ve sinir sistemini aşırı uyatarak mantıklı karar verme becerisinin ortadan kalkmasına ve hatta özgür iradenin bütünüyle yitirilmesine neden olan psikolojik ve fizyolojik travmalar görüldüğünü iddia eder. Aslında özellikle şiddet eğilimi olan hareketlere yönelik katılımları anlama noktasında bu izahların ilk bakışta makul gözükteği de kabul edilmelidir. Belki de bundan dolayı söz konusu kavram, medya aracılığıyla o kadar çok tekrar edilmiştir ki karşılaşılan olumsuz olaylar hakkındaki değerlendirmeler neredeyse bu kavrama atıfta bulunulmadan düşünülemez hale gelmiştir. Ancak yapılan alternatif çalışmalar YDH'lere katılımın beyin yıkama teorisinde varsayılandan çok daha karmaşık olduğunu ortaya

koymaktadır. Buna rağmen beyin yıkama kavramı, Batılı toplumlarda halen kalıcı ve popüler bir inanç olarak varlığını devam ettirmektedir.

Beyin yıkama teorisinin doğruluğu hakkında bilimsel bir araştırma yapılırken iddialara ilişkin kesin kanıtların bulunup bulunmadığının ve YDH'leri anlama noktasında benimsenen bu tutumun geleneksel dinlere de tatbik edilip edilmediğinin sorgulanması gerekir. Şiddet eğilimi olan kültürler bir yana özellikle kiliseler tarafından YDH'lere yöneltilen iddiaların altında masum olmayan başka stratejilerin de olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Batıdaki dominant dinî yapılar devletlerin anayasalarında yer alan dinin özgürce yaşanması gerektiği ilkesini zorunlu olarak kabul etmelerinden dolayı YDH'lerin yasaklanmasını açıkça isteyemeyebilirler. Beyin yıkama teorisi muhtemelen geleneksel yapıların yaşadığı bu zihinsel gerilimin hafiflemesinde yardımcı olmaktadır. Geleneksel kesimlerin sapkınlık olarak kabul ettikleri YDH'lerin patolojik bir eğilim olduğuna inanmaları, belki de anlamakta güçlük çektikleri toplumsal bir olayı, kendileri açısından anlaşılır kılma çabasıdır.

Genel olarak YDH'ler özelde de beyin yıkama olgusu, eleştirel ve dışsal bir okumayla bireylerin istismar edilmesi ve köleleştirilmesi süreci olarak anlaşılabilirken; empati kurularak yapılan bir okumayla onun, yoğun bir dinsel bağlılık ve otantik bir ruhsal gelişim süreci şeklinde yorumlanabilir. Bu konudaki değerlendirmeler, ön yargıdan uzak bir şekilde ele alınmalıdır. Hangi bakış açısı benimsenirse benimsesin, beyin yıkama ile ilgili suçlamalar ve bu ithamlarla ilgili tartışmaların insanların özel hayatlarıyla doğrudan ilgili sonuçları olduğu unutulmamalıdır. Diğer taraftan özellikle yoğun fiziksel şiddet ve psikolojik baskı süreçlerinin kişilerin davranışlarında etkisinin bulunabileceği de ihtimaller arasındadır. Ancak bu ihtimalin YDH'lere ve onun mensuplarına karşı cadı avı başlatılmasının bir gerekçesi olarak kullanılmasının da yanlış olacağı gayet açıktır. YDH olgusunun ortaya çıkışını ve üye teminini bütünüyle bazı YDH'lerin veya çeşitli akımların birkaç mensubunun şiddet eylemlerinden dolayı beyin yıkama teorisine indirgemek meselenin tüm yönleriyle anlaşılmasını zorlaştıracaktır. Uygun şartların ortaya çıkmasıyla belli bir zaman diliminde ortaya çıkan dinî bir hareketin, hiçbir şiddet eylemine adı karışmamasına rağmen, sırf geleneksel kültüre/dine rakip olmasından dolayı tehlikeli görülmesi, taraftarlarının edilgen olduğu varsayılp aşağılayıcı sıfatların muhatabı olması ve hak etmediği halde beyninin yıkandığının iddia edilmesi de mümkündür. Bütün bu olasılıklara rağmen YDH'lerin önemli bir kısmının hipnotize etme, beyin yıkama ve zihin denetimi gibi çeşitli peşin kabullerin esaretinden yakalarını kurtaramadıkları da sosyolojik bir gerçekliktir. Toplumun önemli bir kısmı, YDH'lerin cazibesini halen bu ve benzer yaklaşımlarla izah etmeye çalışmakta ve yerleşik dinî geleneklere duyulan memnuniyetsizlik ve duygusal tatminsizlik gibi psikolojik nedenleri göz ardı etmektedir. Bundan dolayı indirgemeci tavır ve yaftaların bir kenara bırakılması ve kitle psikolojisi gibi anahtar kavramların sorun çözme kabiliyetinden istifade edilmesi hayati bir önemi haizdir.

KAYNAKÇA

- ANTHONY, Dick, & Robbins, Thomas (1992), "Law, Social Science and the "Brainwashing" Exception to First Amendment", Behavioral Sciences and the Law, 10 (1), ss. 5-27.
- BALCH, Robert & Taylor, David (2002) , "Making Sense of the Heaven's Gate Suicides", In Cults, Religion, and Violence, ed. David G. Bromley & J. Gordon Melton, Cambridge, UK: Cambridge University Press, ss. 209-228.
- BARKER, Eileen (1984), The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing?, Oxford: Blackwell.
- BROMLEY, David G. (2007), "The 'Brainwashing' Controversy", Teaching New Religious Movements, ed. David G. Bromley, Oxford: Oxford University Press, ss.143-145.
- DAWSON, Lorne L. (1998), Comprehending Cults: The Sociology of New Religious Movements, Toronto: Oxford University Press, ss. 72-127.
- DAWSON, Lorne L. (2007), "The Meaning and Significance of New Religions Movements", Teaching New Religious Movements, ed. David G. Bromley, Oxford: Oxford University Press, ss. 115-134.
- HADDEN, Jeffrey K. (2000), "Brainwashing Controversy", University of Virginia for New Religious Movement Course, 2000.
- HOOD, Ralph & Bernard Spilka, Bruce Hundberger and Richard Gorsuch (1996), The Psychology of Religion: An Empirical Approach, 2nd ed., Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

- KİRMAN, M. Ali (2004a), "Beyin Yıkama Teorileri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XLV, sy: 1, ss. 107-132.
- KİRMAN, M. Ali (2004b), Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- KİRMAN, M. Ali (2010), Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- MELTON, J. Gordon (1999), "Brainwashing and the Cults: The Rise and Fall of Theory", <http://www.cesnur.org/testi/melton.htm>.
- ROBBERTS, K. A. (1990), Religion in Sociological Perspective, California.
- ROBBINS, Thomas (1983), "The Beach is Washing Away: Controversial Religion and the Scientology of Religion", Sociological Analysis, 44, ss. 207-214.
- ROBBINS, Thomas (2007), "Constructing Cultist 'Mind Control'" Teaching New Religious Movements, ed. David G. Bromley, Oxford: Oxford University Press, ss. 167-177.
- ROBBINS, Thomas & Anthony, Dick (1982), "Deprogramming, Brainwashing and the Medicalization of Deviant Religious Groups", Social Problems, 29 (3), ss. 283-97.
- SALİBA, John A. (2007), "Disciplinary Perspectives on New Religions Movements: Views from the Humanities and Social Sciences", Teaching New Religious Movements, ed. David G. Bromley, Oxford: Oxford University Press, ss. 41-45.
- SİNGER, Margaret T. (1979), "Coming Out of the Cults", Psychology Today (Jan), ss. 72-82.
- SİNGER, Margaret T. (2007), "The Process of Brainwashing, Psychological Coercion, and Thought Reform" Teaching New Religious Movements, ed. David G. Bromley, Oxford: Oxford University Press, ss. 147-151.
- RİCHARDSON, James T. (1993), "A Social Psychological Critique of 'Brainwashing' Claims about Recruitment to New Religions", In Handbook on Cults and Sects in America, Part B, ed. David G. Bromley & Jeffrey K. Hadden, Greenwich, CT: JAI Press, ss. 75-98.
- ROBERTS, K. A. (1990), Religion in Sociological Perspective, California, Wardsworth Publishing Company.
- TOLAN, Barlas (1996), Toplum Bilimlerine Giriş, Ankara: Adım Yayınları.
- TURAN, Süleyman, (2014) "Yeni Dini Hareketlerle ilgili Türkiye'deki ve Batıdaki Literatür Üzerine", Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla, ed. Süleyman Turan, Faruk Sancar, İstanbul: Açılım Kitap, ss. 365-368.
- TURNER, H. (1987), "A Global Phenomenon", New Religious Movements and The Church, eds. A.R. BROCKWAY & J.P. Rajashekar, Geneva: WCC Publications, ss. 3-15.
- WİLSON, Brayn (2004), Dini Mezhepler, çev. Ali İhsan Yitik & A. Bülent Ünal, İstanbul: İz Yayıncılık.
- WİLSON, Stephen R. (1984), "Becoming a Yogi: Resocialization and Deconditioning as Conversion Processes", Sociological Analysis, 45 (4), ss. 301-314.
- <http://www.pbs.org/wgbh/amex/guerrilla/timeline/timeline2.html>.